

VRTOVI EVROPSKOG ZAPADA: SREDNJI VEK

Suton antičke prosvetljenosti i urbanosti; tegobno izgrađivanje novog društvenog sistema; konstruktivna uloga manastirskih ustanova oko obnove prosvetljenosti u decentralizovanoj i dezurbanizovanoj zemljoradničkoj Evropi; odsjaj vizantijske i mavarske umetnosti i prosvetljenosti; najraniji spisi kao svedočanstvo buđenja težnji o hortikulturi; značaj biskupa Sidoniusa Apollinariusa; povelja Karla Velikog „De Villis imperialibus“; uloga Albertusa Magnusa; manastiri i njihov značaj kao nosilaca sveg duhovnog i materijalnog napretka; struktura manastirskih vrtova; sačuvani plan manastirskog kompleksa St. Gallena; vrtovi feudalnih zamaka; oblikovanje katedralnih vrtova i vrtova gradjanstva; svedočanstvo živopisa i minijature slikarija; krstaški ratovi i strujanje uticaja sa Istoka na Zapad; vrt sa biljkama, povrćem i voćem; razni oblici vrtnih motiva i njihove opreme; izvorni podaci u delu G. Riatha „L'art des Jardins“.

Od rasula Rimskog carstva i napuštanja istorijske pozornice, od propasti njegovih stilski izdanih vrtova, kult rastinja postoji samo u odlomcima. U nizu umetnosti slikarstva, vajarstva, arhitekture, hortikultura tek u doba renesanse dobija ponovo svoje umetničko obeležje kao veoma važna grana prostorne umetnosti. Tek literarne teme, arhivski dokumenti, minijature slike i freske daju svedočanstvo i nagoveštavaju postojanje ponekih od organskih i anorganskih elemenata hortikulture i njihovih zajedničkih kompozicija. Hrišćanski zapad označuje vodoravnu rasprostranjenost novih naroda, posle seobe naroda, u jedinstvenu masu. Nov ekonomsko-proizvodni sistem, koji u feudalizmu nalazi svoj izraz, izgrađuje se sporo i tegobno. Decentralizovana i dezurbanizovana zemljoradnička Evropa priljubljuje se zemlji materij; no ipak, na osnovu duhovnog nasleđa klasičnog starog veka i pod senkom blješteće arapske kulture u Španiji i vizantijskog sjaja na Bliskom istoku, a oslanjajući se na manastire kao na svoja najprisnija preimućstva, na stvaralački i vaspitni rad manastirske bratije, otpočinje Zapad svoj misaoni pohod kome još nije odrubljen kraj.

Poljoprivreda i povrtarstvo, više nego vrtarstvo, ekstenzivni su u rukama proizvođačke klase kmetškog seljaštva. Tek kasnije, za ere gotike i razvijenog feudalizma nastaje urbanizacija evropskog prostora, stvaraju se samoupravni gradovi, jača njihova moć. Obrazuje se srednjovekovna slika sveta za života i posle smrti.

Vrtarstvo u raznim svojim vidovima — voćnjaka, povrtnjaka, lekovitih biljaka i trava, šumara — za pčelarstvo itd. — dobija svoje mesto u manastirskim imanjima, odnosno u samim manastirskim kompleksima. Biološko-botaničko zanimanje za sve vrste rastinja ide uporedo sa pokušajima njihovog likovnog obrađivanja. Ukrasni delovi takođe nisu izostajali uz odgovarajuću ne-

gu cveća. Vrtovi za rasonodu nalaze svoje likovne obrasce u utvrđenim dvorovima feudalne vlastele, između samih zidina. Kao problem život vrta se proučava naučno pomoću sačuvanih književnih dela klasičnih autora i krnjih ostataka građevina, a u ovo doba civilizacije, pomoću književnih dela, arhivskih ostataka, starih slika i planova. Kulturno-umetnička istorija oslanja se samo na njih. Činjenica je da vrtovi, pogotovu u pogledu vegetacije, najviše podležu zubu vremena, svakovrsnim nepogodama i razaranjima.

NAJRANIJI SPISI O HORTIKULTURI U SREDNJEJ Veku

Clermontski biskup Sidonius Apollinarius u nekim svojim dokumentarnim delima i pismima prikazuje, u drugoj polovini V stoleća, nekoliko lepih vrtova rimsko-gotskog ukusa — Povelja sve-moćnog imperatora i umešnog reorganizatora evropske zajednice, Karla Velikog, „De villis imperialibus“, obelodanjena 812. godine, pruža stvarne dokaze o stanju jedne organizovane države i o njenom stanovištu prema organskom biljnom svetu. Mnogostrani naučenjak Albertus Magnus, pošto se povukao u prirodan život u Kölnu 1262. godine, predstavlja se kao samostalan istraživač. Svetočanstvo tog je njegovo delo „De vegetabilis libri VII“. On je graditelj prvog ogleđnog staklenika podignutog 1245. godine u dominikanskom samostanu u Kölnu. Suton gotske ere već zatiče zapadnoevropske zemlje, Francusku, Nemačku, Italiju i Englesku na zavidnom nivou, na pragu nastajanja prirodnih nauka i na usponu svoje sopstvene kulture. Dodirne tačke i podstaci koje su primali preko umetnosti lepog baštovanstva Mavara u Španiji, kao i islama na Bliskom istoku, iščezli su kako u umetničko-naučnom, tako i jedinstveno naučno-

materijalnom pogledu. I krstaški ratovi su uticali na unapređenje hortikulture na izmaku X i XI veka i proširili njen sadržaj. Za vreme svog vitezovanja na Orijentu, Antiohiji, Damasku, Tripolisu (Byblosu, Ascalonu, Jerusalimu i Egiptu) krstaši su se ogledali sa civilizacijom naroda protiv kojih su vojevali. U odnosu na prirodu, u umetničkom obdelavanju utisaka iz spoljnog sveta, protivnički sinovi su tada već odmakli dalje od njih; prednjačili su ispred Zapada i u pogledu raskoši, udobnosti i elegancije stanovanja. Vitez, vrativši se srećno kući, nosio bi u svojoj uobrazilji, kao najvredniji ratni plen, novu predstavu stvari, a u svojoj ratnoj torbi semenje novih biljaka nepoznatih u njegovom zavičaju. U nastojanju da ih odomaći u svom dvorcu, on je doprinio unapređenju vrtarstva i umešnosti oko njihovog prilagođavanja novim klimatskim uslovima. No, vrtarstvo, poljoprivreda i baštovanstvo Evrope pod zaštitom svoje sopstvene kulture napreduju tegobno. Crkvene dogme, neprikosnoveni zakonik katoličke univerzalije, otežale su postanak prirodnih nauka i slobodne umetnosti, kao i njihov razvitak. Duh Albigenza, u pesništvu, urbanizmu i lepom baštovanstvu pod uticajem nedaleke mavarske Španije i njene visoke materijalne civilizacije, pružao je nove temelje slomljenim i spaljenim gradovima i razorenim vrtovima. Samo je pesništvo u svojim neumrlim i neuništivim delima sačuvalo razne opise voćnjaka i vrtova u koje su pesnici juga smestili pozorje svojih radnji. Trubadursko pesništvo je književni odraz vrtno kulture tog doba.

Nešto kasnije, 1490. godine, pala je i Granada, poslednje uporište Mavara na španskom tlu. Sjajna ostvarenja lepog baštovanstva i arhitekture, Alhambra, Generalife, Tokadero, Laudoraja, uređaji za natapanje poljoprivrednih kultura, sva ta završnost i savršenost jednog stilskog i životnog oblika, sve je to ležalo pred nogama kralja Ferdinanda. Zatečeno bogatstvo niti je neposredno omelelo niti uticalo na osobeni tok i kretanje evropske misli uslovljeno dogmatičkim ograničenjima. Ove su se kulture mimošle u celini i samo se preko nekih učenih glava dodiruju. Arapski skolastik Ibn Raša zvani Avernoes, poznati Aristotelov komentator (rodio se u Cordovi 1126 g, umro u Maroku 1198) prožet, kao i srednjevekovni skolasticizam Aristotelovim duhom, stavlja ovog starovekovnog filozofa na najviši stupanj i ugled svakom naučnom saznanju (Avernoes — Koran — Aristotelo).

MANASTIRI I NJIHOV ZNAČAJ

Najznačajnije i najosobenije ustanove srednjeg veka, nosioci sveg duhovnog i materijalnog napretka bili su na Zapadu manastiri i manastirski redovi. U primenjenoj botanici, vrtarstvu i povrtarstvu, pa čak u unapređenju poljoprivrede oni imaju svog udela. Sveti Benedikt (rođen 480. godine u Nussi-Kampanija, umro 543. godine), pre-

ma neproverenim podacima iznetim u „Biografiji“ pape Grgura Velikog, bio je osnivač prvog posebnim propisima regulisanog manastirskog reda na Zapadu. Lično je osnovao manastir Monte Cassino na brdu Cassino — poprište ljutih borbi u drugom svetskom ratu — na pola puta između Rima i Napulja. Njegova je osnovna misao: pravi asketski život može da se sprovodi samo u miru, a svi potrebni radovi mogu se izvoditi na osnovu asketskih vežbi. Valjan monah je istinski i najsavršeniji hrišćanin hranjen odgovarajućim kvantom znanosti. Ali odricanje od sveta nije istovetna stvar sa odricanjem od svakog razvitka i svakog istorijskog događaja. Iako je manje mislio na naučnu delatnost, propisao je način monaškog života, raspored manastirskih kompleksa — začetak urbanističkih žarišta — ističući i prostorno-ekonomski značaj i ulogu vrta i povrtnjaka. Samostani po uzoru sv. Benedikta šire se po celom Zapadu, Francuskoj, Italiji i Nemačkoj u kojima veliki broj znamenitih manastira i opatija dejstvuje kao žarište kulture, nauke, umetnosti, pesništva itd.

Monaštvo se relativno sporo i kasno prenosilo sa Istoka na Zapad, ali ovde je primilo svoj poseban karakter i istorijsku ulogu. Pravoslavno monaštvo u većini slučajeva samo se retko odlučuje na koristan rad u prilog crkve ili u službi čovečanstva. Grčki monasi su živeli uglavnom u tihoj kontemplaciji i blagoj ignoranciji, radeći samo toliko koliko im je bilo potrebno za izdržavanje.

Prvobitnim Benediktovim propisima i kasnije uvedenim reformama određuju se konačan oblik unutrašnjeg i spoljašnjeg, materijalističkog sklopa, shodno zahtevima asketsko-duhovnog poniranja u sebe, kao i ekonomski uslovi i potrebe samostana i samostanskih usluga — manastira. Vrt, povrtnjak, pčelinjak, šetnice između njih, odrine i senice postaju karakteristični motivi i jedinice manastirskih sklopova. Oni veoma brzo postaju tipizovani, manje ili više prostorniji, već prema bogatstvu. Manastirski kompleksi ostvaruju arhitektonsko-vrtarsku, ekonomsku i duhovnu sredinu, sintezu konkretnog i apstraktnog, ovozemaljskog i onozemaljskog, fizičkog i duhovnog. Prvi pokušaj reformacije izvršio je Benedikt od Amiens (750—821), obnovitelj manastirskog vaspitanja u Francuskoj. Godine 779. osniva manastir kod Amiens Langres koji je otpočeo dejstvovati po njegovim propisima. Zauzimanjem Karla Velikog, a kasnije i Luja Krotkog, postaje nastojnik svih samostanskih ustanova. Na skupštini — carskom veću — održanoj u Acheni 817. godine usvojeni su za celo carstvo njegovi propisi koji utvrđuju život u manastirima. Ali već i ranije, od VII veka, ima benediktinskih redova koji krče šume, pretvaraju puštoš u oranice. Proučavaju uz to, čiste ili uznemirene savesti i spise starovekovnih istoričara i filozofa, te postaju lučonoše novih pobuda za čitav svoj kraj.

Kongregacija u Cluny-u odobrava obnovu Benediktovih propisa za manastirski život. Manastirska ustanova u Cluny-u ipak predstavlja drugi pokret

izvršen u X veku. Formiraju se novi monaški redovi i nove monaške opštine pod upravom sopstvenih starešina. Od njih su za razvoj vrtarstva najznačajniji cistercijanci. Ideologiju po iskonskoj nameni sv. Benedikta usmeravaju još više u pravcu poljoprivrede. Njihova nastojanja upravljena su u pravcu melioracionih radova u smislu današnjeg građevinskog inženjerstva. Površinu zemlje obrađuju u čovekovu ličnu korist. Nastojavaju već tada da močvarne predele i nezdrave stajače vode pretvore u plodne krajeve; začetnici su moderne melioracije, važnije tada i od prepravljavanja slika i slikanja samih manastira. Stvar je onovremenski nova i zamisao samonikla, jer u tom pogledu od Rimljana nije preostalo ništa što bi praktično moglo poslužiti kao uzor. Šta više, mnogi istoričari uzroke nazadovanja Rimskog carstva a naročito Italije vide u nedostatku agrikulturnih i melioracionih radova i da je to dovelo do narušavanja ekonomsko-populacione ravnoteže celog carstva. Cistercijanci su osnivači srednjovekovne poljoprivrede, koja u feudalizmu postiže svoju ustaljenju ekonomsku podlogu.

Osnivanjem manastira zapadnoevropska hrišćanska zajednica dobija ustanovu od stožernog položaja. Potreba za njom, u horizontalno raslojenom i od seobe naroda zgaženom tlu Evrope, bila je ogromna. Broj manastira umnožava se velikom brzinom a time se uobličava i njihova funkcija. Poneki redovi ostaju daleko od gradova-benediktinci — a drugi postaju urbani i nalaze svoje sedište — kao u Dubrovniku — unutar gradskih zidina. Monasi nisu zazirali od fizičkog rada, koji je neminovan u svakom kontaktu sa prirodom. Naprotiv, smatralo se da je taj rad i Bogu drag. Kroz mirnu kontemplaciju duha, u njima se razvio osećaj za prirodu, za lepotu cveća i drveća, želja za sadenjem, razmnožavanjem, gajenjem i održavanjem rastinja. Pored mnogobrojnih svojih funkcija i usluga koje su činili ljudima, manastiri su u stvari prve vrtarske škole i rasadnici Zapada. Klir je sakupljač ostataka civilizacije, koja u manastirima nalazi svoje utočište. No oblikovanje duhovnog žarišta nameće svoje materijalne uslove. Tako su ostvareni prostrani manastirski vrtovi određeni za snabdevanje bratije voćem, povrćem, mirisnim cvećem za ukrašavanje vrta, crkve i interijera, zatim aromatičnim lekovitim biljem za spravljanje lekova; manastiri su prvi higijenski zavodi Evrope (dubrovačka apoteka osnovana je oko 1300 g.; franjevci se i dandanas bave proizvodnjom lekovitog bilja u istim manastirskim vrtovima kao u srednjem veku). Prema unutrašnjem duhovnom i materijalnom sklopu uobličavala se i podela rada među monasima u više pravaca. Napredovanje manastirskog života označava ujedno i dosledno uobličavanje unutrašnjih funkcija svekolikog manastirskog života.

Osnivanjem manastira Francuska stupa u proćelje. Sveti Martin i sveti Honoratus osnivaju u IV veku opatstva Ligugé i Lerins, zatim manastire

u Marmoutiersu. Nimesu, Marseillesu po propisima sv. Casije ili sv. Benedikta od Nursie. Vremenom manastiri postaju utočišta i zadužbine ponekog od pripadnika vladarskih porodica. Tako sredinom VI veka kraljica Radegonda, žena Clotaira Prvog, osniva vrt u Poitiersu gde se i sama zamonašila kao opatica Agnes. Pod njenom upravom neguju se ruže i ostale vrste cveća, elementi sitnih dekorativnih spekulacija, kao što su girlande — senice; njima se ukrašavaju oltarski prostori, trpezarije, stolovi. U mudroj povučenosti pesnik Venantius Fortunatis, odani kraljičin privrženik, negovao je pesništvo, pretpostavljajući ga, u prirodnoj sredini proleća i letnjeg cveća, blistavom položaju biskupije u Poitiersu. U duhu Ovidia i Stacije izražavao je u pesmama utiske stečene u prirodi. Nisu ostale izvan njegove pažnje ni lepote Mosella; i u njima nalazi nov izvor osećajnosti i opažajnosti. Njegovi stihovi odaju čar i uživanje u vrtovima miomirisnog cveća:

„Molliter adridet rutulantum copia florum,
vix tot campus habet, quot modo mensas rosas”

Sredinom XIV veka manastirski vrtovi rasporedom se izjednačavaju a donekle i nadmašuju vrtove velmoža. Jedna karta iz 1350. godine naziva ih „hortus dominicalis, sive abbatiatis” (du Cange). Ali manastiri uglavnom ostaju na ekonomskoj podlozi; u njima se gaji utilitarna hortikultura za potrebe kuhinje i samostanskog oporavišta (bolnice). Poneki manastiri bili su na glasu po svojim specijalnim biljnim i povrtarskim proizvodima. Albertus Magnus oko 1245. godine konstruiše u Kölnu na Majni prvi poznati staklenik, izum i pronalazak bez koga više ne može da opstoji nijedno urednije vrtarstvo. Monasi svoje slobodno vreme izvan duhovnih vežbi provode u vrtu, unapređujući stručno izbor i kvalitet povrća, što je i razumljivo ako se uzme u obzir ekonomska uslovljenost njihovog kolektiva od ove delatnosti i zbir već postignutih uspeha u povrtarstvu. Karakterističan je za tadašnje manastirsko vrtarstvo propis u čuvenom manastiru Clynu-u na latinskom jeziku istaknut kao natpis:

„Hortolanus celerario subjectus est ut si quid fuerit in horto, quod ipse velit, et quod ille noverit, ad servitum fratrum accipiat”.

Reč je o duhovnicima koji su ostvarili veličanstven urbanistički sklop građevina međusobno povezanih u funkcionalnu celinu. Impresionirani manastirskim vrtovima i kolegije kanonika osnivaju svoje vrtove. Ove kolegije obrazovane su oko pojedinih katedrala po propisima sv. Chrodeganda, biskupa u Metz (760), a kasnije podvrgnute reformama već pomenutog sv. Benedikta od Amiens.

Kao i domovi Rimljana i kolektivni domovi monaha, benediktinaca, cistercijanaca i jezuita, a strogo uzevši i grčki hramovi, veličanstveni su primeri serijske proizvodnje na umetničkom nivou. Plan manastira razvija se postupno i stiće obeležje tipa. Njega je postavio bezimni neimar,

a usavršila i umnožila kolektivna snaga monaha i sama sadržina njihovog života. Ova arhitektura i vrtni uređaji brojnih i bezimernih neimara osnovica su na kojoj hortikultura u doba renesanse i baroka dobija svoja krila. Naravno, ovde je u svakom pogledu prevaziđena srednjovekovna hortikultura misao; ali put od bezimernih i bezbrojnih do veličanstvenih ostvarenja vrtno umetnosti, koja se već neposredno vezuje za imena i istorijske ličnosti čuvenog Le Nôtra i Kenta, nije bio nimalo lak ni ravan.

PLAN MANASTIRA U ST. GALLENU

Za izradu što celishodnijeg manastirskog plana naročito su se zalagali benediktinci i cistercijanci. Oni su ustanovili izvesna pravila za smeštaj manastira i njegovih sporednih građevina, jednom reči za njihovu kompoziciju. U tom pogledu od vanredne istorijske važnosti je plan manastira u St. Gallenu (Švajcarska) iz 822. godine, koji se sačuvao i daje sliku planski osnovanog kompleksa po propisima sv. Benedikta.

Crkva je središte cele kompozicije. Oko nje se nižu ćelije monaha, dvorana-kapitel, klauster, refektorium. Po obodu kompleksa nadovezuju se ubikacije opata, manastirska škola, konačište stranaca, štale, pivara, pekara, mlin, žitnica i radionice. Iza crkve prostire se bolnica, do nje stan lekara i vrt lekovitih trava, zatim škole novajlija, groblje, vrtovi sa povrtnjakom i dvorišta sa živinarnikom. Potpun tehničko-ekonomski pogon ko me nema zamerke.

Kao dopunu duhovnom delu kompleksa, zasnovanom na tri monaška zaveta: poslušnosti, smernosti i siromaštvu, bratija je izdelala ovako uzoran ekonomsko-tehnički pogon kojim su manastiri na Zapadu sticali strateški značaj. Inače, monaški život potiče sa Orijenta i nastao je još pre Hrista, verovatno iz sklonosti orijentalaca — koja se bar ranije ispoljavala — ka miru i samopromatranju. U VI veku manastiri su već stvar društvene mode.

DRUŠTVENE SILE

Za svakog duhovni ili materijalni proizvod odlučujući je društveni sistem datog vremena. U srednjem veku društveni sistem je predstavljen feudalizmom, koji vlada svim stepenima crkvene i svetovne hijerarhije pod vrhunskim okriljem papsko-cesarske rimokatoličke univerzalije. Najvažnije institucije feudalnog srednjeg veka su najpre manastiri, zatim svetovni univerziteti, a na kraju slobodni gradovi sa nezavisnim građanstvom. Dija- lektičkim razmatranjem i tumačenjem sila koje su uticale na formiranje ekonomsko-društvenih odnosa, razvitak vrtova ocrtava se kao jedan od produktata njihove unutarnje igre. Pored manastirskih i

katedralnih vrtova, te onih vrtova za rasonodu (le jardin de délice) velmoža, formiraju se najzad i vrtovi građanstva, uporedo sa jačanjem i privrednim usponom njihovog staleža. Svojevremeni bakrorezi gradova: Pariza, Rouana i drugih pokazuju da su vrtovi brojni i skoro neophodni sastavni delovi stambenih kuća u XII i XIII veku. Kao ranije manastiri, sada već i svetovni apotekari pristupaju osnivanju lekovitih vrtova. Primer je za to: rouanski građanin Jean Telier sa svojim medicinalnim vrtom u blizini senskog mosta. Kad im sopstveni vrt unutar gradskih bedema nije više mogao da pruži dovoljno zadovoljstva, građani su ih osnivali u najbližjoj okolini gradskog područja, na poljskim dobrima i vinogradima. Po obalnim predelima Sene i Marne, na primer, dobri građani Pariza ostvarivali su tip poljskih gazdinstava u kojima su pod okriljem razvijene i raspevane prirode doživljavali prijatnije časove nego u skučenim gradskim vrtovima. Ovo je na neku ruku prvi povratak građana prirodi. Vrtovi ovog tipa zvali su se u onovremenoj Francuskoj „Courtilles”. Primerom građana pošli su i drugi, pa čak i crkveni velikodostojnici. I oni su nastojali da usred prirode ostvare odgovarajuće „Courtilles” po svom ukusu, prirodnom nagonu i ekonomskim interesima. Deo današnjeg grada Pariza na području „du Temple” i danas se naziva Le Courtille, što nagoveštava da su tamo nekad na slobodnom prostoru određeno za vrtove i courtillese stanovali vrtlari i vinogradari. Jedan dokument iz 1248. godine govori o tome da je neka Marija, udovica Rollanda od St. Clouda prodala parcele — ukupno 19 pariskih sola — koje su se nalazile između kurtile Barbette i kurtile le Temple i da su zatim sve ove parcele povezane u jednu celinu. Sasvim rustikanski karakter imali su oni poljski vrtovi koje su pod raznim imenima — cortile, curtile, cortillum — obrađivali seljaci. Za njih su oni plaćali zakup povrćem — l'hortolagium. Ti vrtovi su bili opkoljeni prostom ogradom ili striženom živicom. Razume se da su imali obeležje tek ekstenzivno kultivisane hortikulture.

Iz raslojene, razređene, horizontalno protegnute ekstenzivne poljoprivrede, Evropa je proizvela svoj feudalni sistem proizvodnje. Pod izgovorom pozajmljivanja poseda od strane feudalaca uvodi se, u stvari hrišćanstvom zastrt, sistem poluopstva. Neki istraživači navode da su feudalci proizašli iz redova nekadašnjih nomada, koji su zatim postali vojnici, pa vladari i svi su se zajedno naturili kao aristokratija, dok zemljoradnik — vekovima zemljoradnik — nije menjao svoj status i tek je u modernom doba počeo da daje bankare, trgovce, kapitaliste itd. Ali čvrstini feudalnih pravnih odnosa i društvenoj organizaciji doprinela je, u užem smislu reči, ekonomska podloga nomadskog sloja naroda, pod čijim je nadzorom bilo i ratarstvo. Ojačana i utvrđena u svojim dvorcima, feudalna vlastela nadahnuta manastirskim vrtovima i primenjenom botanikom i sama se bavi hortikulturom, koja pod uticajem Bliskog istoka postiže još viši

stepen za vreme krstaških ratova. U početnoj fazi feudalnog društvenog uređenja, uravnoteženog hrišćanskim pogledom na ovaj i onaj svet, pokazuju se, zahvaljujući emanaciji snaga i materijalnih sredstava, počeci kultivisanja vrtova i u građanskim krugovima. Pesnik Venantius Fortunatus sa istinskim zanosom opisuje vrt kraljice Ultragothie, žene Childeberta, ističući da je „ispunjen mirisima rajskih ruža“. Istraživač Sauval u svom delu „Antiquités de Paris“ opisuje taj vrt na Seni natopljen vodom d'Orcueila i navodi da ga je kraljica posećivala prolazeći za crkvu Saint Germain des Prés. Ali kraljevske vile merovinškog doba, kao de Braine, Verberie, Attigny i Compiègne, podignute na nekom raskršću, usred šume ili usred lovišta nisu u mnogome prevazilazile opseg seoskih kuća. Deveti vek pripada duhu Karla Velikog i organizatorima sjajnih poduhvata kova Aleninova, Eckhardta i drugih. O tome svedoči kraljeva povelja „De villis imperialibus“, odelodanjena 812. godine. Dokaz je usredsređene volje i organizatorskih zahvata u stvarima na oko neupadljivim, a u isti mah i zanesenosti velelepim građevinama u Achenu i Ingelheimu, koje su već bile ukrašene vrtovima. „Mi želimo da imamo u vrtu sve vrste rastinja“, izjavio je ovaj znameniti kralj administrator i prosvetitelj svoga vremena.

Drugi jedan spis iz istog doba sadrži nazive raznih vrsta rastinja i tačno razlikovanje svih tada poznatih jabuka. Sve do panonskih ravnica, prvi put se u Evropi prostire jedinstvena volja za gajenjem sadnica, ovih čistača vazduha, regulatora klime, hranitelja materijala za proizvodnju raznovrsnih zanatskih i kućevnih potreba i kolorističkog sredstva za oslikavanje veštačkih, humaniziranih sredina. Ova pojava jedinstvene volje organizaciono oformljene sredine iščezla je posle smrti Karla Velikog pod slabom upravom njegovih naslednika. Borba dvoglavog univerzalizmapapstva i carizma nije više, kroz ceo srednji vek, iznedrila neku sličnu organizaciono jaku sredinu.

Pod neposrednim utiscima prizora iz prirode, opevanih u trubadurskoj poeziji Albigenza stihevima „Chansons de geste“, poneki kasniji francuski kraljevi i sami žude da u svojim vrtovima provedu prijatne časove. O tome ima pouzdanih arhivskih podataka. Charles V osnovao je — prema sačuvanim zapisima — u l'Hotel Saint Paulu svoj vrt površine 10 hektara i 20 ari prvi put se u zapadnjačkoj kulturi tu pojavljuje sveštenik hortikulture, vrtar Saint Paula Philippart Persan, sa 60 zlatnika godišnje plate za svoje cenjeno i uzvišeno zanimanje. U tom vrtu već se uobličavaju izvesni elementi, kao: dedalus ili labirint, te aleje i parteri, koji se opojmaju u vrtarskom zanatu i u jeziku lepog baštovanstva. Svoj likovno izobraženi vrhunac postižu ovi početni elementi u ostvarenjima francuskih ili pravilnih arhitektonskih parkova, raširenih za vreme baroka po čitavoj Evropi. Stari vek je bio prožet velelepim zamislima ogromnih veštačkih građevina, povije-

nih i isprekidanih staza i šetnica. Po Pliniju Starijem, naročito su se isticala četiri vrta: jedan u Egiptu, drugi na Kritu (Dedalov), treći na ostrvu Samosu i četvrti u Italiji. Vrtovi na Lemnosu bili su — po njemu — naročito lepo zamišljeni primenom prirodnih elemenata. Čitanje klasika u srednjem veku uticalo je na uobrazilju prvih negovatelja hortikulture, te oni otpočinju izvesne opite i svoje predstave o uređenju vrtova prenose na teren. Kao što je ranije naglašeno, ovoj težnji srednjovekovnih ljudi pridružuje se i osećaj kojim su za vreme krstaških ratova bili obuzeti graditelji katedrala. Ispred krovova katedrala na kamenim pločama graditelji su označavali meanderske staze po kojima su bogobojažljivi vernici vršili simbolično hodočašće. Labirinti ove vrste označavali su simbole katedralnih hodočašća. U prvo vreme labirinti su sasvim jednostavni, načinjeni od cveća ili niskog rastinja partera, koji se tokom srednjeg veka takođe oblikuju i opojmaju u obliku ravnih površina ukrašenih i bogato opremljenih cvećem. Najpre unutar bedema nekog zamka, a zatim ispred neke značajnije građevine izgrađuje se parter kao sastavni deo novostvorenog prostornog rešenja.

Pravilna podela i poimanje kasnijih arhitektonski obrađenih vrtova ima svoje poreklo u pravilno geometrijski iscrtanim i prirodno koloristički išaranim srednjovekovnim parterima. Razume se, parter je samo jedan od sastavnih delova vrta; oivičen je i odvojen od ostalih parkovskih odeljenja pravolinijski skrojenim alejama, odeljcima i živicama. Labirinti kasnijih vekova izrađeni su nepreglednim visokim ili poluvisokim drvećem, kao na primer u Versalju. Kroz izvore pesničkog, minijaturno-slikarskog i arhivskog materijala rasporedi vrtova i njihovo likovno delovanje samo se naziru, jer ih vrtovi tada još nisu imali u većem opsegu. Jedino se može ustanoviti postojanje ovih vrtnih delova: labirinti, parter, tada još sa oskudnim cvetnjakom, ružičnjaci, odrine, aleje, klupe, male i skromne česme. Svi ovi vrtni elementi sačinjavaju u doba baroka naučno utvrđen program kompozicije na podlozi, tada već naučno prilično razvijene, biologije rastinja i tehnologije neživog materijala. Iz njih niču adekvatni, likovno zreli prostorni motivi vrtnih kompozicija.

Sauval vrlo upečatljivo dočarava izgled vrta u Saint Paulu opisujući ga ovako: „Okružen je živicom, pokriven odrinom optočenom i postavljenom u obliku senica. Ove senice su sa dva kraja dosezale do paviljona načinjenih isto kao i one; ne samo da je u svakom uglu vrta i dvorišta bilo paviljona, nego je bilo i drugih senica, koje su bile ukrašene i podeljene na odeljke“.

Na svom parteru Philippart Persant, preteča lepog baštovanstva, sejao je ružmarin, tikve, ljubičice, majoran, žalfiju, jagode i lavandule, dakle mešoviti izbor ne samo dekorativnih nego i korisnih biljaka, koje se kasnije potpuno odstranjuju sa prostora partera i prenose u povrtnjake.

Parter ostaje geometrijski, koloristično i ukrasno izdela deo vrta u odnosu na građevinu kojoj služi. Kralj Karlo Maloumni zasadio je u svom vrtu 30 belih i crvenih ruža, 300 struka ljiljana, 300 perunika, 8 stabala lovorike a isto toliko krušaka, jabuka i trešanja. Ne može se reći da je to odviše veliko mnoštvo rastinja za tako prostran vrt. Posle Karlove smrti, za vreme okupacije od strane Engleza, vojvoda od Bradforta preorao je 1431. godine ove vrtove i u njima zasadio voćnjak. Njegova strast za sađenjem rastinja bila je uistinu neobična za ono doba; kupovao je skupe vrste topola i prenosio ih zajedno sa korenjem preko vode do luke l'Ecole. Ovakvo otpremanje drveća — sadnica zajedno sa korenjem i njihov prenos na mesto opredeljenja nametalo je veoma zamašne materijalne žrtve i veliko stručno iskustvo. Ovaj poduhvat je neka vrsta naknade za uništenje kraljevski vrt, koji je bio obrađivan stolicima. Iz ovakvih pobuda i ljubavi za rastinjem, nastaju raskošni voćnjaci, poznati predstavnicima srednjeg veka kao „pomarium” i „virgultatum”. To su oni veštački stvoreni ambijenti u kojima su se velikaši odavali u srednjem veku ovozemaljskom sa njarenju jednog dogmatizovanog sveta u ovoj „dolini suza”. U isto vreme ovi voćnjaci daju povoda za vršenje raznih opita, kao kalemljenje jedne voćke na drugu (na primer loze na trešnju, nešpolja na dunju itd.) Dobri kralj René Anžijski osnovao je vrtove koji su se pročuli u mestima Angers, Beauge, Ponts-de Cé i Aixu. Pariski nacionalni arhiv poseduje memoare G. de Desbansa, upravitelja jednog od kraljevskih zamaka, sa nizom zabeležaka o izvedenim raznovrsnim zemljanim radovima, radovima oko formiranja dvorišta odvojenog od velikog vrta, izradi pletera za oivičavanje staza u velikom vrtu, te o njegovoj podeli izvršenoj istančanom brižljivošću.

U svom delu „Etudes sur la condition de la classe agricole et l'état de l'agriculture en Normandie au moyen age” Léopold Delisle, prikazujući nadbiskupske vrtove u Rouenu, na brdu Sainte Catherine, služi se takođe arhivskim podacima. U najvećem delu ovog vrta, iznosi Delisle, nalazio se kanal za navodnjavanje, ribnjak sa ribama, rodama i patkama. Navodi, zatim, i prve elemente kasnijih prirodnih parkova, prizore na vodenim površinama, primerke iz životinjskog carstva, ptičnjake za zaštitu paunova i drugih ptica koje je srednji vek naročito cenio. Glavna partija vrta bila je u sastavu manastirskog dvorišta, a livada se često obnavljala. Kao vrtni motiv tu se pojavljuju ubrzo i klupe za odmaranje; one su raspoređene u blizini ili ispred livade ili duž staza za šetnju; oivičene su šimširom, koji je ujedno delio vrt na više odeljaka. Nadbiskupski vrt nantskog nadbiskupa u Gaillonu, nedaleko od Seine, imao je istu ovakvu osnovnu zamisao. U njemu je 1509. godine kardinal od Amboisa sagradio zamak.

SVEDOČANSTVA SA ŽIVOPISA I MINIJATURNIH SLIKA

Za prikaz vrtova svetovnih velmoža srednjeg veka od važnosti su i slike umetnika sačuvane iz tog doba na živopisanim zidovima i brojne minijature slike koje se nalaze u knjigama izradene rukom. Ovi umetnički prikazi posvedočuju ujedno koliki je put prevalila postepena stilizacija zelenog vegetabilnog sveta i koliko je u likovnom i naučnom pogledu uznapredovalo lepo baštovanstvo sa raznim svojim motivima. Na freskama Campo Santa u Pisi slikar Orcagna ovekovečio je oko 1360. godine „Skup blaženih”, ljupkih, dražesnih raspevanih devojaka u igri usred parka okruženog cvetnim narandžama. Kao arhitektonski element ističe se jedna mramorna klupa. Pietro di Puccio iz Orvieto, savremenik Orcagne, odvažio se da na istoj građevini dočara bojama rajski prizor u momentu njegovog stvaranja. Na slikama Boccaciovog priručnika „De casa nobilium verorum” prikazane su česme, koje su na neku ruku začetak velikih i bogato ukrašenih česmi i fontana kasnijih italijanskih i francuskih arhitektonskih vrtova, gizdavo opremljenih vodokocima, kipovima, bazenima i raznolikim igrarijama vodenih mlazeva. Drugi jedan Boccaciov priručnik ukrašava slika slavne braće Huberta i Jana van Eyka, zvana „l'adoration des mages”, koja prikazuje česme. Ovi motivi prikazani su nešto kasnije i na slici „Sveta Katarina” od Vittora Pisanelle, sačuvanoj u gradskom muzeju Verone. Umetnička dela svedoče da su česme u ono doba već neophodan atribut svake likovne predstave vrta, kao i to da se iz njih i pomoću njih mogu ustanoviti i drugi arhitektonski motivi vrtova. Među freskama Fra Angelica iz Fiesola, koje se nalaze u manastiru San Marco u Firenzi, jedna prikazuje prizor „Noli me tangere” sa vrtnom ogradom. Čuveni nemački slikar Martin Schongauer prikazuje na jednoj od svojih fresaka živicu načinjenu od pletera. Prikazivane su u radovima pojedinih majstora i rešetkaste odrine, koje se razvijaju u vелеlepan element kasnijih francuskih parkova (treillers).

Na priručniku „Decamerona” prikazana je polukružno zasvođena odrina od letava, prekrivena puzavicama, koje se pojavljuju u sve većem broju i varijacijama; odrina ima i četvrtastih pa čak i romboidnih. Puzavicama su oivičene i senice — kao na slici Boccacia de Camerino, Pinacothèque de Perous — na kojoj se između stabala i cveća nalazi obožavana Bogorodica sa Hristom. Na slici Heures od Etienna Chevalliera, senica-odrina je prislonjena na zidine zamka. Konačno ima i takvih slika na kojima se ukazuju prvi počeci u oblikovanju vrtnih partera, te površine sa cvećem podeljene na „plates-bandes” po uzoru na šahovnice sa više kvadratnih polja. Slika Thierry Bonta ili Sturebouts — Thierry de Harlem, 1475. g. — pod naslovom „Les sentences commises par l'empereur Othom” prikazuje vrtni prostor zatvoren visokom balustradom. Uporedo sa uzdignu-

tom balustradom prostire se cvetni plates-bondes. Parter, uobličeni deo vrtno kompozicije, sastoji se od pet delova podeljenih po sistemu primitivne šahovske table. Konačno u sklopu velikaških zamaka i dvorova ima kompoziciono uobličених i promišljenih vrtova, kao što se vidi iz više slika Bréviaire Grimania, Hansa Memlinga i njegovih učenika. Jedna od njih prikazuje, na primer, ovakav prizor: pokraj nekog zamka stoji sveta Barbara i čita bibliju. Oko zatvorenog vrta — hortus conclusus — vide se tri površine ogradnog zida. Nazire se i bunar, žarište vrtno dispozicije sa fontanom „fons hortarium” u posebnoj uobličenoj sredini. Minijatura slika, sačuvana u priručniku Arsenala, prikazuje ljubavni par Mangisa i Orianda u predvorju nekog zamka u kome je uži deo vrta omeđen sa tri strane. Sa prednje, četvrte stranc nalazi se pristup ka česmi, koja je već kiparski ukrašena. Uži vrtni prostor omeđen je oniskim zidom od opeka; tu se nalazi i plato sa travnjakom za sedenje koji je protkan obiljem cveća. Sam zamac je prikazan sa strane predvorja i vrtno uobličеног pretprostora.

U građanskim vrtovima često se nalazi odvojen deo predviđen isključivo za lavandule koji se zvao „le levandier”. Upotreba lavandula bila je u ono doba veoma rasprostranjena, dok je popularnost ruža bila samo delimična. Sačuvala se izreka nekog pariskog građanina: „Znajte, veli on svojoj ženi, da nisam zadovoljan već nezadovoljan što ćete imati ruža, čuvati ljubičice i praviti ščirc”. Osim ovog cveća i ponešto ljiljana, prosečni građanin jedva je imao još koje rastinje. Ipak je u pogledu podizanja vrtova prevagnuo ekonomski moment sa kojim se građanska sredina upoznala preko učenika manastirskih i kaptolskih škola. Gajilo se u priličnom mnoštvu voće, aromatične biljke, povrće: kupus, luk, beli luk, praziluk, čkalj, koprive i senfovo zrnje. Želja za posedovanjem sopstvenog zemljišta, koja nije bila ispunjena ni u doba buržoaskog liberalizma, potiče iz onog vremena i iz ovih razloga.

Savremeni pisac Charles Jores sažima sadržaj poglavlja „De plantatione viridariorum” u delu dominikanca Alberta Magnusa „De vegetalibus” sledećim rečima: „Voćnjak ima pre svega trav-

njak od fine trave, brižljivo negovane i utapćane nogom, pravi sag od zelenila koji uvek ima jednolične površine. Na jednom od njegovih krajeva, po pravilu u južnom uglu, diže se drveće: kruške, šipci, lovorike, čempresi ili vinova loza, čije lišće zaštićuje donekle travnjak i stvara izvesnu senu i svežinu. Iza travnjaka sadi se mnoštvo aromatičnog i lekovitog bilja, na primer rutvica, žalfija, čiji se mirisi rasprostiru, zatim cveće: ljubičice, ljiljani, ruže i druge vrste koje svojom različitošću izazivaju divljenje. Najzad, na kraju travnjaka u prostoru određenom za cvetnjak, preporučuje se uzdizanje zemlje za sedenje usred zelenila i cveća „gde se može udobno namestiti a duh stalno razonoditi”.

Oslanjajući se na književne, umetničke i arhivske podatke Georges Riath, u svom delu „L'Art des Jardins”, ovako je pokušao da sažme glavne karakteristike vrtova za razonodu: „Vrt je bio, naročito u XII veku, iza zidina; povezan je bio sa zamkom posredstvom neke ispadne kapije. Kasnije ima mnogo primera vrtića u dvorištima manjih nastamba. U samom dvorištu oni su bili ograđeni živicom. Trostrani niski zid služio je za naslon i zajedno sa zelenom klupom stvarao intimni kutak za razgovore. U jednom kutu nalazila se česma u gotskom stilu. Vodom bi se u sredini livade, dvorišta, travnjaka ili cvetnog partera natapala neka obla zaravan ili okrugli parter. Sa strane zasvođenih senica (berceau) živica bi se pela po zidovima odrine. Neki labirint ili Dedalova kuća, slično katedralskim labirintima, vode šetača u zabludu po svim plates-bandes-ima u svim pravcima. Svakovrsno cveće uveseljava prostor u parteru ili se nalazi u posudama po zidu. Razno drveće kllaštreno ili oblo striženo daje senu i osveženje.

Dovoljnost vrtara ispoljava se u striženju velikog drveća, dajući im geometrijske oblike, kao što su to običavali „topiariusi” starog Rima. I najzad, ukoliko bi to prostor dozvoljavao, tu je bio još i mali bazeni sa ribama i labudovima. O najvišem stepenu rasipnosti svedoči ptičnjak u blizini — sa paunovima, koji bi se šepurili pred očima gostiju”.

MITTELALTERLISCHE GARTEN DES ABENDLANDES

Zusammenfassung

Der Untergang der altentümlichen Zivilisation und des Städtebaues (feines Wesen, Bildung, Höflichkeit) Der mühselige Wiederaufbau einer neuen gesellschaftlichen Ordnung. Die schöpferische Rolle der Klosterstifte im dezentralisierten und desurbanisierten Abendland. Der Abglanz byzantinischer und maurischer Kunst. Die frühesten Schriften als Zeugen des wachsenden Strebens um die Hortikultur. Die Bedeutung des Bischofs Sidonius Apollinarius... Der Erlass Karls des Grossen: „de villis imperialis”. Die Klosteranlage und ihre Bedeutung in der Förderung der Gartenkunst.

Die Struktur der Klosteranlage. Die Entstehung der kirchlichen und bürgerlichen Gärten. Fresken und Miniaturen als Zeugen der zeitgemässen Vorstellungen verschiedener Gartenanlagen. Die Kreussüge und die Strömungen vom Osten nach dem Abendland. Zier-, Gemüse- und Obstgarten. Die einzigartige Gestaltung von Gartenmotiven und ihre Ausstattung. Inhaltsangabe von „L'Art des Jardins” von G. Riath.

- Slika iz Breviarium Grimani prikazuje ograden vrtni prostor podno kule Bergfried. Središnji motiv je rešetkasto ograden prostor sa česmom u sredini, lepo stilizovanim cvećem i žbunjem. Vanredno lepa je i stilizacija drveća izvan vrta, kao i impresionistički prikazane konture grada „Civitas dei“, u pozadini. Kompozicija sa likom anđela, u prednjem prostoru, veoma je uspešna i pokazuje uskladenost različitih elemenata i motiva.

- Bild aus Breviarium Grimani zeigt den umzäuten Gartenraum unter dem Turm Siegfried. Das Mittelmotiv stellt einen gitterartig umzäuten Raum mit dem Brunnen in der Mitte und schön stilisierten Blumen und Gesträuchen dar. Ausserordentlich schön ist auch die Stilisation der Bäume ausser dem Garten, sowie die impressionistisch dargestellten Konturen der Burg „Civitas dei“ im Hintergrund. Komposition des Engelbildes im Vordergrund ist sehr gelungen und zeigt den Einklang der verschiedenen Elemente und Motive.

- Dirljiv prizor ljubavi muža i žene pred ružičnjakom od flamanškog majstora. Desno stablo — soliter u dopadljivoj stilizaciji motiva.

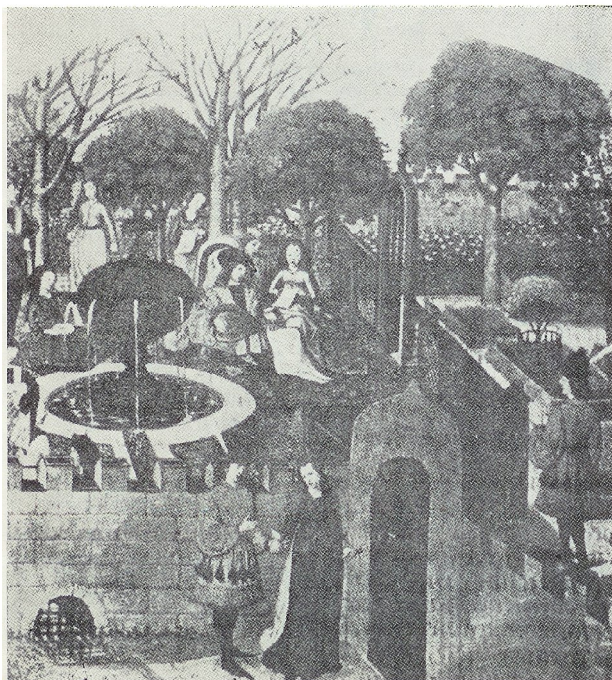
- Eine rührende Liebesszene zwischen dem Mann und seiner Frau — von einem flämischen Meister. Rechts ein einsamer Baum in einer gefälligen Stilisation.

- List iz zbirke Heures d'Anne de Bretagne prikazuje isečak skromnog vrta iza bedema u zamku. Duž bedema, iza drvene ograde, ružičnjak; u sredini zidom ogradenom vrtom odmaralište. Desno u pozadini lepo stilizovano drveće, a u dnu gotski zamak. Prizor prikazuje žene koje pletu vence sedeci na travnjaku.

- Ein Blatt aus der Sammlung Heures d'Anne de Bretagne stellt den Ausschnitt eines bescheidenen Gartens hinter dem Wall im Schlosse dar. Längs dem Wall, hinter dem Holzzaun ein Rosengarten; in der Mitte durch die Mauer unzaunte Ruhestätte. Rechts im Hintergrunde schön stilisierte Bäume, weiter im Hintergrunde gotisches Schloss. Die Szene stellt die Weiber dar, die im Grasse sitzend die Kränze winden.

- Slika flamanskog majstora iz romana della Rose prikazuje isečak vrta u svem bogatstvu svojih sastojina i u potpunom skladu sa ljudskim likovima. Pred ulazom u ograđeni deo vrtnog prostora dirljiv rastanak mladog para. Glavni vrtni motiv sačinjava česma sa bazenom oko koje je društvo zabavljeno pesmom i muziciranjem. Jedinstvo vrtnih motiva i ljudskih likova postiže obeležje opšte melodičnosti.

- Bild eines flämischen Meisters aus dem Roman de la Rose zeigt den Gartenausschnitt in vollen Reichtum seiner Bestandteile und in vollständigen Einklang mit Menschengesichtern. Das Hauptmotiv des Gartens bilden der Brunnen und Bassin, um welche die musizierende und singende Gesellschaft versammelt wird. Die Einheit der Gartenmotive und Menschengesichter ergibt die Bezeichnung der Gartenmotive und Menschengesichter ergibt die Bezeichnung der allgemeinen Melodiösität.

- Slika vrta d'Alençon od slikara Fouquiera sa okvirom i odećom središnje figure u renesansnom stilu prikazuje izvanredno prostorno razvijen vrtni motiv sa- stavljen od više odeljenja od kojih svako ima svoje zasebne re- šetkaste ograde od drvenih leta- va. Ističe se kiosk kao glavni vrtni motiv sa česmom unutra usred drveća bujne krošnje. Središnja figura drži u svojoj le- vici struk nekog cveta, simbol nove humanosti.

- Bild des Gartens d'Alençon vom Maler Fouquier, mit dem Rahmen und den Kleidern im Renaissancestil der Mittelfigur zeigt ausserordentlich ein räumlich entwickeltes Gartenmotiv, das aus mehreren Abtei- lungen mit eigenen gilterarti- gen Holzlattezzaunen besteht. Es wird als Hauptmotiv des Gartens ein Kiosk mit dem Brunnen im Inneren inmitten der üppigen Bäume hervorge- hoben. Die Mittelfigur hält in der Linken eine Blume, Symbol der neuen Humanität.

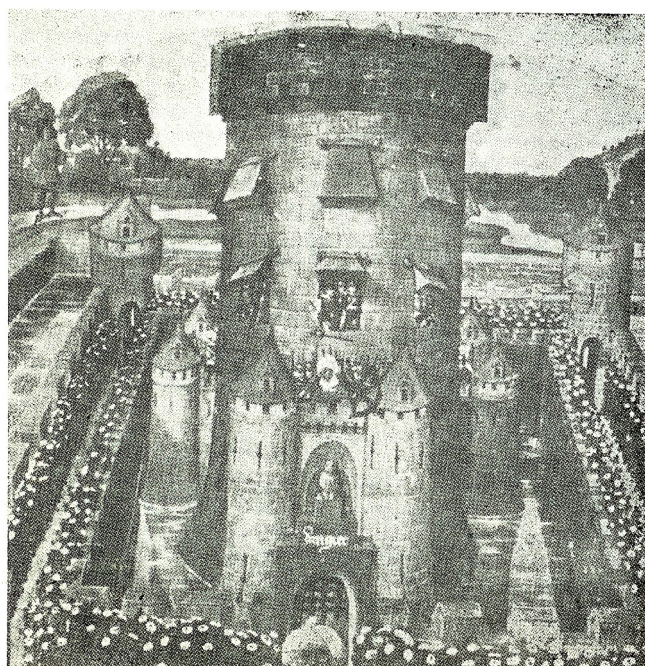
- Četiri prizora iz Zemaljskog ra- ja, prema kopiji slike sadržane u d'Alcuinovoј bibliji iz IX vo- ka — danas u biblioteci grada Bamberg — a pronađene u ar- heološkoј zbirci grofa Bastarda. Izvanredno uspela stilizacija ljudskih i životinjskih likova u okviru odgovarajuće vrtno kom- pozicije. Naročito se ističe stili- zacija drveća, lepota njihovih crteža, kao i vođenje linija u raznim njihovim varijacijama.

- Vier Szenen aus dem Erden- paradies, nach der Kopie des in der Alcuins Bibel enthalte- nen — heute in der Bibliothek der Stadt Bamberg entdeckt in der archäologischen Sam- lung des Grafen Bastard. Ausserordentlich gelungene Stilisatıon der menschlichem und tierischen Figuren im Rahmen der entsprechenden Gartenkomposition. Es werden besonders hervorgehoben die Stilisatıon der Bäume, die Schönheit ihrer Umrisse, sowie die Linienführung in ihren verschiedenen Variationen.

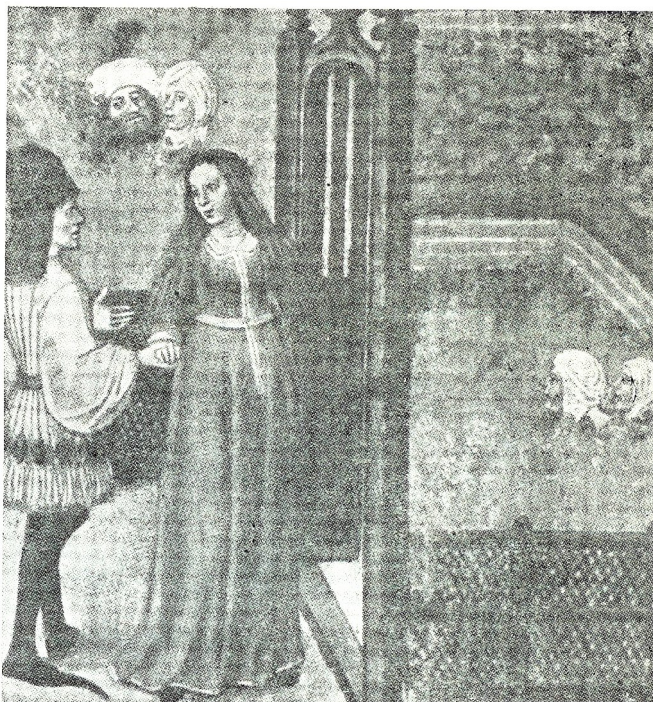

- Prizor iz „Vrta ljubavi“, jedan od motiva iz serije živopisa na zidovima Campo Santo u Pisi, nazvan „Trijumf smrti“. U vrtnoj sredini prikazanoj oko ljudskih figura svojom stilizacijom ističu se dve vrste drveća: u prednjem prostoru su visoka stabla dok su niža stabla u pozadi. Zemlja je protkana pravilno raspoređenim travnjacima po kojima je zasađeno istovetno cveće. Jedinstvo slikovitosti, ljudi i rastinja dovedeno je do istinske muzikalnosti.
- Szene aus dem „Liebesgarten“, ein der Motiv aus der Serie der Wandmalereien in Campo Santo-Pisa, sog. „Triumph des Todes“. In der Gartenmitte, die um die Menschenfiguren dargestellt wird, heben sich durch ihre Stillisation zwei Baumarten im Vordergrund mit hohen Baumstämmen und ihren Flimmern bahinter. Die Erde ist von regelmässig angeordneten Rasen durchwoben, in welchen gleichartige Blumen gepflanzt sind. Die Einheit der Bildlichkeit, der Menschen und des Gewächses bis zur echten Musikalität.

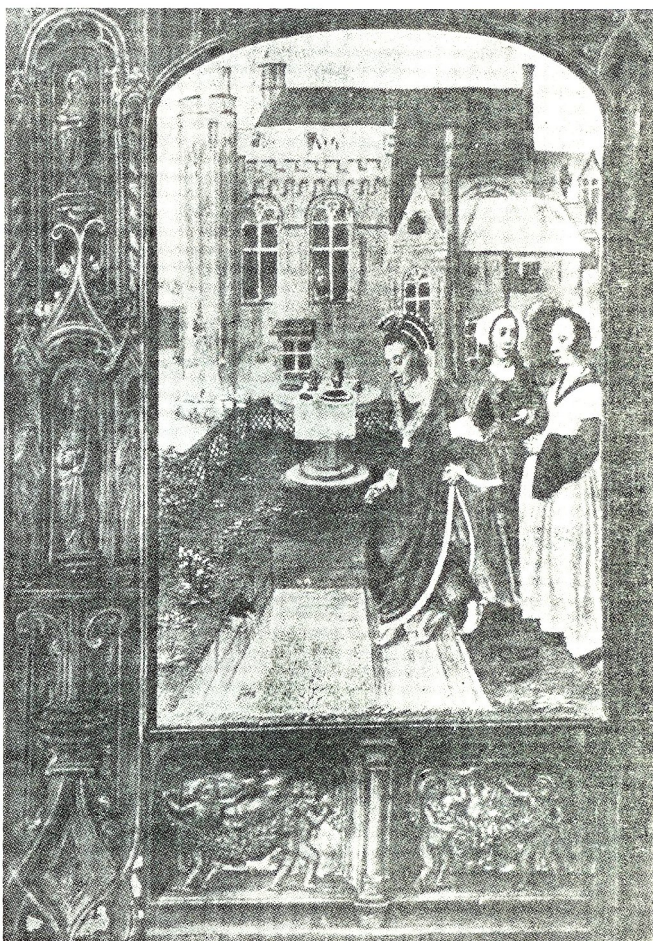
- Slika flamanskog majstora iz Romana de la Rose prikazuje zamac na vodi — utvrđenu kulu, donžon — usred četvrtastih bedema sa živicom od ruža koja po obodu saobrazuju neku vrstu šetnice. Pozadinu slike zatvara lepo stilizovano drveće.
- Bild vom flämischen Meister aus Roman de la Rose stellt ein Schloss auf dem Wasser — befestigten Turm Donjon — inmitten der viereckigen Wälle mit der Hecke von Rosen, die am Rand eine Art von spazierpfad bilden. Der Hintergrund des Bildes wird von schön stilisierten Bäumen geschlossen.

- Miniijturna slika iz Romana de la Rose od flamanskog slikara (svojina Britisch Museuma) prikazuje vrtna vrata, drvenim plotom omeđen vrtni prostor i, po svoj prilici, ograden bazen sa kupaćima. Sve to govori o težnji za udobnošću u vrtnoj sredini, koja je podstrekavala pronalazak raznih uređaja i iznalaženje odgovarajućih motiva. Prizor dvoje zaljubljenih dopunjuje srednjovekovnu melodičnost hortikulturne sredine.

- Miniaturbild aus Roman de la Rose vom flämischen Meister (im Besitz der Britischen Museums) stellt das Gartentor, durch den Holzzaun umzäunten Gartenraum und, höchstwahrscheinlich, umzäuntes Bassin mit Badenden dar. Dies alles spricht von dem Wunsche für die Bequemlichkeit in der Gartenmitte, was zur Erfindung verschiedener Garteneinrichtung und entsprechender Motive führte. Die Szene zweier Verliebten ergänzt die mittelalterliche Melodiosität der hortikulturellen Mitte.

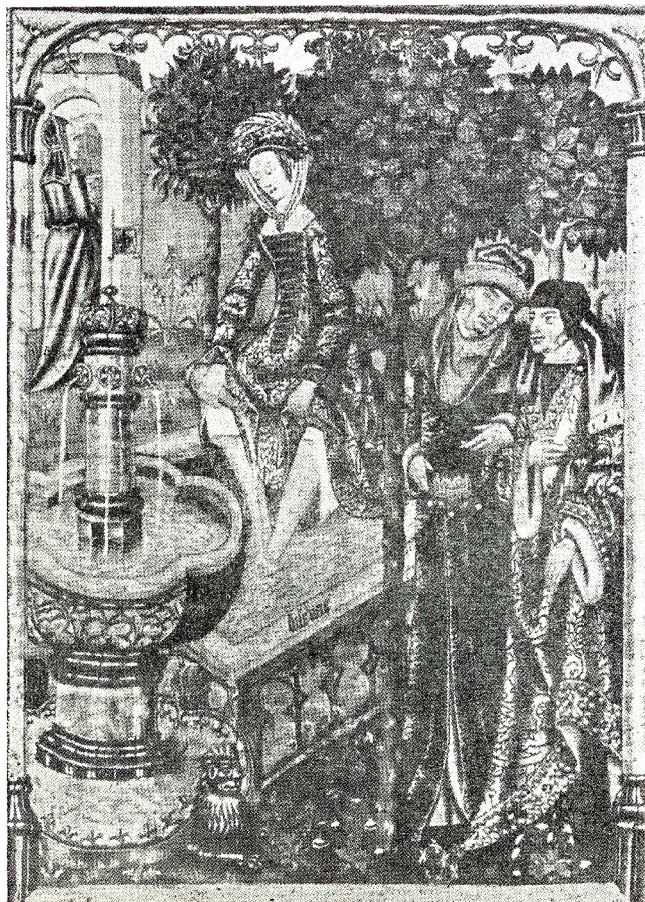
- Prizor iz jednog dela feudalnog zamka vidjen kroz gotski bogato ornamentisan prozorski okvir. U zadnjem planu je gotski zamak, a u prednjem prostoru plitak bazen u kome otmene gospe peru noge pre nego što bi pristupile prostrtom stolu, koji se nalazi u vrtu ogradenom plotom od unakrsno pričvršćenih letava. Tu i tamo po koji cvetak u zatravljenom tlu.

- Szene aus einem Teile des feudalen Schlosses, gesehen durch den gotisch reichlich ornamentierten Fensterrahmen. Im hinteren Plane befindet sich gotisches Schloss, im Vordergrund ein seichtes Bassin, in welchem vornehme Damen ihre Füße waschen, bevor sie den gedeckten Tisch zutreten, der sich im durch Zaun von kreuzartig befestigter Latten umzäunter Garten befindet. Hier und da manche Blume im grasbedeckten Boden.

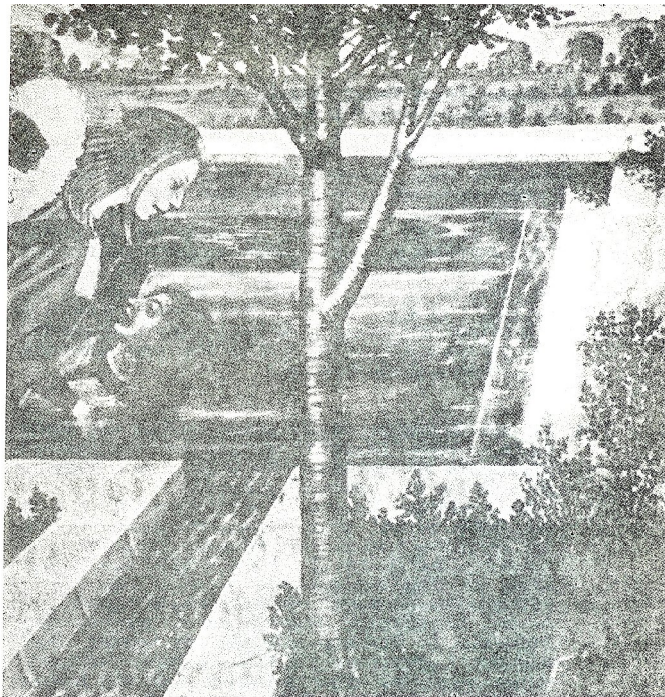
- Iz zbirke Heure Maiæ virginis, svojina British Museuma. Jedinstvo različitih motiva, od ženskih haljina do svih i najmanjih detalja likovne tematike. Stara priča: Suzana na kupanju, prikazana čedno, samo kako pere noge, izvanrednom tehnikom čilimarske umetnosti ostvarena je na minimalnom prostoru sa svim bogatstvom motiva usklađenih jedinstvom kompozicije. Različiti elementi, od ukrasa na haljinama do krošnji drveća dovedeni su u sklad odgovarajućom stilizacijom. Razaznaju se: vrtni ulaz, zidana kada, stojeća česma sa većim brojem slavina na kojima se jasno razlikuju metalni delovi od kamcnik, što svedoči o težnji vremena za hidrauličkim igrarijama, te drveće i cveće rasejano tu i tamo po zatravljenom tlu. Sve to ima svoj zajednički zidani okvir u gotskom stilu.

- Aus der Sammlung Heure Maiæ virginis (im Besitz des Britischen Museums). Einheit der verschiedenen Motive, von Frauenkleidern bis zu allen, auch kleinsten Einzelheiten der bildenden Thematik. Alte Geschichte: Susana im Bad, dargestellt wie sie die Füße wäscht, durch ausserordentliche Technik der Teppichkunst wurde im minimalen Raum mit allem Reichtum der Motive, die durch Einheit der Komposition in Einklang gebracht werden, verwirklicht. Verschiedene Elemente von dem Kleiderschmuck bis zu den Baumkronen wurden durch entsprechende Stillisation in Einklang gebracht. Es werden unterschieden: Garteneingang, gemauerte Wanne, stehender Röhrbrunnen mit einer grösseren Zahl von Hähnen an welchen metallene Teile von den Steinernen zu unterscheiden sind, was über die Mode der hydraulischen Spielereien zeugt, dann die Bäume und die im grasbedeckten Boden hie und da gepflanzten Blumen. Dies alles hat einen gemeinsamen gotischen Stile gemauerten Rahmen.

- Isečak iz zbirke Brevarium Grimani sa nizom raznih motiva, od nebeskog svoda do podzida sa saksijama u prednjem postoru. U tom pravcu redaju se: ptice koje šaraju po nebu, zamak u gotskom stilu sa ulaznim vratima i pripadajućim dvorištem, vrtna ograda sa ženskim likovima i sam vrt u kome se jasno razaznaju podzidani cvetnjaci i raspored strogo striženog drveća.
- Ausschnitt aus der Sammlung Brevarium Grimani mit einer Reihe verschiedener Motive von Himmelsgewölbe bis zur Untermauer mit Blumentöpfen im Vordergrund. In dieser Richtung reihen sich am Himmel fliegende Vögel, ein Schloss im gotischen Stil mit der Eingangstür und zugehörigem Hof, Gartenzaun mit Frauenfiguren und der Garten selbst, in welchem untermauerte Blumenbeete, sowie die stark geschnittene Bäume unterschieden werden.

- Slika flamanskog slikara, ilustratora Romana de la Rose — od francuskog srednjovekovnog pisca Guillaumea Lorrisa iz prve polovine XIII veka, uzora kasnijih ljubavnih romana — prikazuje zidani bazen sa stepenastim silazom s jedne strane i odvodnim kanalom bistre vode u prednjem prostoru. Stablo sa nešto krošnje, u prednjem prostoru značajki je stilizovano, kao i nisko rastinje u zatravljenom tlu; time je dobivena potrebna prostorna dubina predela koji se nazire u pozadini.

- Bild eines flämischen Malers, des Illustrators des Roman de la Rose — von französischen mittelalterlichen Schriftsteller Guillaume Lorris aus der ersten Hälfte des XIII Jahrhunderts, dem Vorbild späterer Liebesromane — stellt ein gemauertes Bassin mit treppenartigen Hinabsteigen einerseits und dem Abfuhrkanal für klares Wasser im vorderen Raum. Ein Baumstamm mit einigen Zweigen im Vordergrund sachkundig stilisiert, sowie niedriges Gewächs im grasbedeckten Boden; dadurch wurde nötige Raumtiefe des Gebietes im Hintergrunde erreicht.

- Slika Dierska Bouts, Holandskog slikara iz Haarlema 1410—1475. prikazuje kompletnu kompoziciju sa daljinskim vidicima prošaranim šumarcima u pozadini, otmeno građansko sedište u prelaznom stilu sa gotike na renesansu i vrtni uređaj iza zidina. Lik žene sa detetom glavni je motiv u prednjem prostoru. Podzidane cvetne leje potpuno su pravilnog pravougaonog oblika. Trem pod zgradom u vezi sa vrtnim prostorom već ima značaj kasnijih „sala di terrena“. Klupa je podzidana, a na sedištu je zasadeno rastinje istovetno kao i na tlu.

- Bild von Dierks Bouts, dem holländischen Maler aus Harlem (1410—1475) stellt eine komplette Komposition mit fernen Gesichtskreisen, die durch Wäldchen im Hintergrunde bunt gemacht worden sind; vornehmer bürgerlicher Sitz im Übergangsstile von der Gotik zur Renaissance und gerteneinrichtung hinter den Mauern. Das Bild des Weibes mit dem Kinde ist Hauptmotiv in dem Vordergrunde. Untermauerte Blumenbeete haben ganz regelmässige viereckige Form. Vorhalle unter dem Gabände in Verbindung mit dem Gartenraum hat schon die Bedeutung späterer „sala di terrena“. Die Bank ist untermauert und auf dem Sitze dasselbe Gewächs wie in dem Bodem gefllanz.

- Slika „Rajskog vrtića“ — Istorijski muzej u Frankfurtu na Majni — prikazuje ovozemaljskom maštovitošću rajski prizor koji se ni po čemu ne razlikuje od zemaljskih mogućnosti, te je u stvari realan. U vrtu ograđenom zupčastim zidinama, cvetnjak je na uzdignutoj drvenoj sandučari i ispunjen svakovrsnim cvećem. Uz kameni sto je klupa na kojoj sedi, sa knjigom u ruci, ženski lik-bogorodica. Detence — Isus — svira u neki instrument sedeci na cvetnom tlu; drugi ženski lik stavlja voće u pletene korpe, treći, opet, crpi vodu iz mramorne kade. Ko nije zaposlen vodi mudre razgovore. Sve je skladno; zemaljsko blaženstvo uravnoteženo je sa rajskim.
- Bild des „Paradiesgärtchens“ — Historisches Museum in Frankfurt a/M — mit der irdischen Einbildungskraft eine Paradiesszene, die sich keinesfalls von denirdischen Möglichkeit unterscheidet und so wird sie real. Im mit zahnartigen Mauern umzäunten Garten befindet sich Blumengarten auf der erhobenen Holzkiste, die mit verschiedenen Blumen gefüllt ist. Neben dem Steintisch befindet sich eine Bank, auf welcher eine Frau — Gottesmutter — mit dem Buch in der Hand sitzt. Das Kindlein — Jesus — spielt an einem Instrument sitzend auf dem Blumenboden; zweite Frau stellt das Obst in die Flechtkörbe, dritte wieder schöpft das Wasser aus der Marmorwanne. Die Unbeschäftigten führen weise Gespräche. Alles ist so harmonisch; irdische Seligkeit stimmt mit der paradiesischen überein.